

JAUNO VĒSTURNIEKU ZINĀTNISKIE LASĪJUMI IV

KONFERENCES REFERĀTU TĒZES

Valmieras muzejs, 2018. gada 23. novembrī

The 4th Annual Conference
“Scholarly Readings of Young Historians”
Abstracts

Valmiera Museum, 23 November, 2018

Rīga: LU, 2018

Anotācija. Šogad jau ceturto reizi LU Latvijas vēstures institūts un Valmieras muzejs rīko pasākumu “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi”, kas adresēts topošajiem vēstures pētniekiem un humanitārās un mākslas zinātņu nozares studentiem, kuru starpdisciplinārie pētījumi ietver vēsturi. Pasākums iedibināts VPP Letonika ietvaros kā zināšanu pārnesi nodrošinoša aktivitāte, kas tuvina zinātniekus un studentus. Šogad lasījumiem pieteikts 21 referāts. Autori pārstāv Latvijas Universitāti, Daugavpils Universitāti, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmiju, Latvijas Kultūras akadēmiju un Latvijas Mākslas akadēmiju. Lasījumiem pieteikto ziņojumu hronoloģiskais un tematiskais diapazons ir ļoti plašs: no paleolīta apmetnes izpētes rezultātiem līdz Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes frakcijas darbības 1991. gadā izvērtējumam.

Pasākuma ietvaros referenti pieslīpē savas prasmes uzstāties, argumentēt un aizstāvēt sava pētījuma rezultātus. Referāti, pārstrādāti zinātniskos rakstos, būs publicēti anonīmi recenzētā rakstu krājumā.

Annotation. This year, for the fourth time the Institute of Latvian History, University of Latvia and Valmiera Museum are organising an event called “Scholarly Readings of Young Historians” addressed to the emerging researchers of history and to the students of humanities and art sciences whose studies involve aspects of history. The event was established within the framework of the State Research Programm “Letonika” as a knowledge transfer activity that brings together scientists and students. The authors represent the University of Latvia, Daugavpils University, the Latvian Academy of Music, Latvian Academy of Culture and the Latvian Academy of Arts. The chronological and thematic range of reports is very broad: from the findings of a study of a Paleolithic settlement to the evaluation of the activities of the Popular Front Faction at the Supreme Council of Latvia in 1991.

The event help the speakers to improve their skills to present, substantiate and uphold the findings of their research. Research papers, based on the delivered reports, will be published in an anonymously peer-reviewed collection.

Krājuma sastādītāja: Ilze Boldāne-Zeļenkova
Tehniskā redaktore: Elīta Egle

© Tēžu autori, 2018
© Latvijas Universitāte, 2018
© Valmieras muzejs, 2018

Saturs

Konferences programma	4
Viktorija Bebre, Rūdolfs Brūzis. <i>Valmieras arheoloģijai – 80</i>	6
Māra Ādiņa. <i>Tēlniecības kvadriennāles Latvijā</i>	8
Dāvis Beitlers. <i>Dažas nostādnes un kolīzijas Latvijas vēstures pētniecībā trimdā</i>	9
Aiga Bērziņa. <i>Valmieras cietums Neatkarības kara laikā, 1919–1921</i>	10
Ivanda Bērziņa. <i>Zemnieku sanāksmes (Bauerntagung), to mērķis, saturs un nozīme vācu kolonistu dzīvē</i>	11
Ginta Ieva Bikše. <i>Žurnālisti Spānijas pilsoņu karā: Latvijas kara korespondentu piemērs</i>	12
Anete Eversone. <i>Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes frakcijas darbība 1991. gada janvārī</i>	13
Ilze Grūbe. <i>Vācbaltiešu nacionālās komitejas attiecības ar citiem politiskajiem spēkiem Latvijā 1918.–1919. gadā</i>	14
Baiba Jansone. <i>Makašānu Salenieku kapulauks: apbedījumu veidi un hronoloģija</i>	15
Mārcis Kalniņš. <i>Arheoloģiskā izpēte Avotiņu paleolīta apmetnē 2018. gadā</i> ...	16
Sergejs Kuzmins. <i>Daugavpils rūpnīcas “Elektroinstruments” vēsture Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils zonālā valsts arhīva dokumentos (1949–1954)</i>	17
Artūrs Lapiņš. <i>Arhitektoniskā izpēte objektu būvvēstures izziņas procesā</i>	18
Anna Norvele. <i>Attieksme pret garīgi slimajiem vācu okupācijas laikā Latvijā, 1941–1945: Liepājas slimnīcas psihiatriskās un nervu nodaļas piemērs</i>	19
Jorens Plūksnis. <i>Krogu sociālā nozīme Vidzemes un Kurzemes guberņās 19. gadsimtā: skatuves mākslas piemērs</i>	20
Anna Pūtele. <i>Kārļa Baltgaila (1893–1979) loma strēlnieku ikonogrāfijas attīstībā neatkarīgās Latvijas un padomju perioda mākslā</i>	21
Reinis Ratnieks. <i>Nacionālo partizānu darbība Ziemeļrietumvidzemē (1944–1952)</i>	22
Liene Rokpelne. <i>Valmieras vēsture viduslaiku dokumentos</i>	23
Alberts Rokpelnis. <i>Publiskas personas darbība kā laikmeta liecība: Alfrēds Vinters vēsturnieku tekstos</i>	24
Kaspars Strods. <i>“Japončika banda”: apsūdzēto personu sociālais portrets</i>	25
Guntis Vāveris. <i>Kopējais un atšķirīgais atturības biedrību darbībā starp latviešiem un igauņiem Vidzemes guberņā (1889–1914)</i>	26
Vineta Vintere. <i>Kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšana un attīstība – vai pretruna?</i>	27
Ilze Zeltiņa. <i>Kultūras koncepti gleznotāja Voldemāra Irbes brošūrās (1924–1929)</i>	28

Zinātniskā konference
“Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi IV”

- 9.00–9.30 Reģistrācija
9.30–9.45 Konferences atklāšana
9.45–10.00 *Dr. hist. Kristīne Ante, “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” atbildīgā redaktore. Kā sagatavot kvalitatīvu zinātnisku publikāciju?*
10.00–10.20 *Dr. hist. Viktorija Bebre, Dr. hist. Rūdolfs Brūzis, LU LVI pētnieki. Valmieras arheoloģijai – 80*
10.20–10.30 Pārtraukums

1. DARBA GRUPA

1. sesija

vada *Dr. hist. Guntis Zemītis* un *Dr. hist. Edvīns Evarts*

- 10.30–10.50 **Ilze Grūbe.** *Vācbaltiešu nacionālās komitejas attiecības ar citiem politiskajiem spēkiem Latvijā 1918.–1919. gadā*
10.50–11.10 **Aiga Bērziņa.** *Valmieras cietums Neatkarības kara laikā, 1919–1921*
11.10–11.30 **Kaspars Strods.** *“Japončika banda”: apsūdzēto personu sociālais portrets*
11.30–11.45 Diskusija
11.45–12.05 **Reinis Ratnieks.** *Nacionālo partizānu darbība Ziemeļrietumvidzemē (1944–1952)*
12.05–12.25 **Anna Norvele.** *Attieksme pret garīgi slimajiem vācu okupācijas laikā Latvijā, 1941–1945: Liepājas slimnīcas psihiatriskās un nervu nodaļas piemērs*
12.25–12.45 **Sergejs Kuzmins.** *Daugavpils rūpnīcas “Elektroinstrumenti” vēsture Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils zonālā valsts arhīva dokumentos (1949–1954)*
12.45–13.00 Diskusija
13.00–14.00 Pusdienu pārtraukums

2. sesija

vada *Dr. hist. Ilze Boldāne-Zeļenkova* un *Kristīne Beķere*

- 14.00–14.20 **Ivanda Bērziņa.** *Zemnieku sanāksmes (Bauerntagung), to mērķis, saturs un nozīme vācu kolonistu dzīvē*
14.20–14.40 **Ginta Ieva Bikše.** *Žurnālisti Spānijas pilsoņu karā: Latvijas kara korespondentu piemērs*
14.40–15.00 **Anete Eversone.** *Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes frakcijas darbība 1991. gada janvārī*
15.00–15.10 Diskusija
15.10–15.30 **Dāvis Beitlers.** *Dažas nostādnes un kolīzijas Latvijas vēstures pētniecībā trimdā*
15.30–15.50 **Alberts Rokpelnis.** *Alfrēds Vinters. Publiskas personas darbība kā piemērs vēstures pētniecībā*
15.50–16.00 Diskusija

2. DARBA GRUPA

1. sesija

vada *Dr. hist. Viktorija Bebre* un *Dr. hist. Eva Eihmane*

- 10.30–10.50 **Mārcis Kalniņš.** *Arheoloģiskā izpēte Avotiņu paleolīta apmetnē 2018. gadā*
- 10.50–11.10 **Baiba Jansone.** *Makašānu Salenieku kapulauks: apbedījumu veidi un hronoloģija*
- 11.10–11.30 **Liene Rokpelne.** *Valmieras vēsture viduslaiku dokumentos*
- 11.30–11.45 Diskusija
- 11.45–12.05 **Artūrs Lapīņš.** *Arhitektoniskā izpēte objektu būvvēstures izziņas procesā*
- 12.05–12.25 **Vineta Vintere.** *Kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšana un attīstība – vai pretruna?*
- 12.25–12.45 **Māra Ādiņa.** *Tēlniecības kvadriennāles Latvijā*
- 12.45–13.00 Diskusija
- 13.00–14.00 Pusdienu pārtraukums

2. sesija

vada *Dr. hist. Anita Čerpinska* un *Dr. hist. Kristīne Ante*

- 14.00–14.20 **Jorens Plūksnis.** *Krogu sociālā nozīme Vidzemes un Kurzemes guberņās 19. gadsimtā: skatuves mākslas piemērs*
- 14.20–14.40 **Guntis Vāveris.** *Kopējais un atšķirīgais atturības biedrību darbībā starp latviešiem un igauņiem Vidzemes guberņā (1889–1914)*
- 14.40–15.00 **Anna Pūtele.** *Kārļa Baltgaiļa (1893–1979) loma strēlnieku ikonogrāfijas attīstībā neatkarīgās Latvijas un padomju perioda mākslā*
- 15.00–15.20 **Ilze Zeltiņa.** *Kultūras koncepti gleznotāja Voldemāra Irbes brošūrās (1924–1929)*
- 15.20–15.40 Diskusija
- 16.00–17.00 **Konferences noslēguma diskusija un neformālas sarunas**

Valmieras arheoloģijai – 80

Viktorija BEBRE & Rūdolfs BRŪZIS

LU Latvijas vēstures institūts

Pagājuši 80 gadi kopš pirmajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Valmieras vecpilsētā un Valmieras pilī, kas noritēja 1937.–1939. gadā. Tos uzsāka arheologe Elvīra Šnore (1905–1996), bet 1938. gadā turpināja Hugo Riekstiņš (1904–1998) un Pēteris Stepiņš (1914–1999). 1939. gada H. Riekstiņa pētījumu materiāli nav saglabājušies, vien zināms, ka darbi veikti pils pagrabā pie dienvidu aizsargmūra.

Latvijā 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē, lai uzturētu un celtu nacionālo pašapziņu, īpaša vērība tika pievērsta latviešu senvēsturei. Arī Valmierā arheoloģisko izrakumu mērķis bija atrast seno latgaļu pilskalnu un Beverīnas pili.

Liela loma Valmieras arheoloģisko izrakumu veicināšanā bija Latvijas sabiedriskajam darbiniekam, politiķim, lauksaimniekam, Valmieras novadpētniekam un “Tālavas senatnes pētītāju biedrības” dibinātājam (1938) Hermanim Enzeliņam (1867–1953). Pēc viņa iniciatīvas Beverīnas meklējumiem īsā laikā savāca līdzekļus un Valmierā 1937. gadā pirmo reizi izrakumus uzsāka par vietējiem, saziņotajiem, līdzekļiem. Arheoloģisko izrakumu gaitu un atklājumus plaši atspoguļoja tā laika laikrakstā “Valmierietis”, kura redaktors bija H. Enzeliņš.

Pēc Otrā pasaules kara, arheoloģiskie izrakumi Valmierā atsākās vien 1972. gadā, Sv. Sīmaņa baznīcas kapsētā, sakarā ar baznīcas remontdarbiem (vad. Māris Atgāzis, 1935–2018). Turpmāk Valmierā notikuši pārsvarā arheoloģiskie aizsardzības izrakumi jaunbūvējamās objektos vai arheoloģiskā uzraudzība apakšzemes komunikāciju tranšējās.

Lieli nopelni Valmieras pils un vecpilsētas arheoloģiskajā izpētē ir arheologei, numismātei Tatjanai Bergai, kura lauka izpēti darbus uzsāka 1979. gadā, un līdzdarbojas arī šodien. Savus pētījumu rezultātus (vairāk nekā 18 izrakumu objektos) T. Berga apkopojusi divās grāmatās “Valmieras pils: Arheologa stāsts” (2003) un “Valmieras vecpilsētas arheoloģija” (2018) un daudzos desmitos zinātnisku rakstu.

Tomēr ne 20. gs. trīsdesmito gadu izrakumi, nedz vēlāko gadu pētījumos nav gūtas liecības par seno latgaļu pilskalna un Tālavas centra Beverīnas pastāvēšanu Valmieras ordeņa pils vietā. Valmieras arheoloģiskos izrakumos atklāts galvenokārt 15.–17. gs. lietiskais materiāls, un daudz mazākā skaitā – 13.–14. gs. artefakti.

Pašreiz Valmieras vecpilsētas teritorijā un pilī atlikušas pavisam nedaudzas būvnieku un arheologu neskartas vietas, tamdēļ to aizsardzībai un izpētei jāpievērš īpaši liela uzmanība.

Pēc ilgāka pārtraukuma 2018. gada jūlijā arheoloģiskie pētījumi tika veikti Valmieras viduslaiku pils ziemeļu daļā. To mērķis bija izpētīt nelielu sektoru pils ziemeļu daļā, lai šeit uzsāktu Valmieras pils kultūrvides centra būvniecības darbus.

Minētā teritorija bija pēdējā neizpētītā visā pirmās priekšpils ziemeļu daļā. Izrakumu laukumu augšējo daļu veidoja ziemeļrietumu korpusā 1680.–1688. gadā uzceltās dzīvojamās ēkas pagalma slāņi. 17. gadsimta notikumus pilī raksturo šeit

atrastie priekšmeti – kara apstākļos steidzīgi ieraktais monētu depozīts, kas kopā ar nelielu zīmogu bija ievietots ādas maciņā, zem akmens noslēptā ēkas atslēga, jātnieku pieši un muskešu lodes. Par ēkas būvniecību un apdzīvotību liecināja dažādu būvmateriālu, dzelzs detaļu, sadzīves priekšmetu atradumi un pārtikas atkritumi.

Līdzīgi datējama ir neliela celtnē, kas būvēta pie pils ziemeļu sienas. Ēka celta no granīta akmeņiem, ar neliela pavarda vietu. Tās iekšienē atrastie priekšmeti, to skaitā monētas, būvi datē ar 17. gadsimtu.

Zem pagalma līmeņa atsedzās ap metru biezs dzeltenu smilšu uzbērums, kas saturēja retus atradumus. Šis uzbērums veidots 16. gs., tas nodalījis divus pirmās priekšpils būvperiodus. Zem uzbēruma atsegta nodegusi koka celtnē ar krāsni. Dienvidu daļā ēkas paliekas norobežoja deguša baļķa vieta, bet rietumu daļā bijusi dēļu grīda. Ēkas ziemeļu daļā atsegta sabrukušas krāsns konstrukcijas – daži lielāki krāsns pamata akmeņi, nedaudzi apdeguši akmeņi no velves, ka arī klons. Krāsns bijusi ieapaļa, tās diametrs – 2,88 m. Šī ēka būvēta jau priekšpils pastāvēšanas laikā – pils Z siena būvēta pusmetru dziļāk. Vienā līmenī ar celtnes paliekām, dzeltenā smilts slānī atrasts iedzītņa šķēps un latgaļiem raksturīgas 14.–15. gs. senlietas: pakavsakta, riņķsakta un aprobe.

Arheoloģiskie pētījumi liek secināt, ka sākotnējais reljefs Valmieras pirmās priekšpils ziemeļu daļā bijis nelīdzens, ar kritumu ziemeļu virzienā. Koka ēkas sabrukšana noslēgusi ar 14.–15. gadsimtu datējamu būvperiodu pils ziemeļu korpusā, un tas uzbērts ar biezu dzeltenas smilts kārtu. Tam sekojusi nelielās mūra celtnes izbūve pie pils ziemeļu sienas un dzīvojamās ēkas ar pagrabiem celtniecība, kas noslēgusies 1688. gadā. Arheoloģisko izrakumu laikā atrastās senlietas pārstāv sekojošu 14.–19. gadsimtu artefaktu funkcionālās grupas: ieročus, zirglietas, darbarīkus, ikdienas sadzīves priekšmetus, būvdetaļas, krāsns keramiku un trauku lauskas.

Tēlniecības kvadriennāles Latvijā

Māra ĀDIŅA

Latvijas Mākslas akadēmija

Tēlniecības kvadriennāles Latvijā ir viens no lielākajiem tradicionālajiem, pasākumiem, kas savu pēctecību nav pārtraukuši līdz pat mūsu dienām.

“Tēlniecības kvadriennāles Rīga” ir aizsākušās 1972. gadā, bet jau 1958. gadā notika liela tēlniecības darbu izstāde, kuras ietvaros izkristalizējās ideja par regulāru, Baltijas republiku tēlniecības skati.

Pasākuma vēsturi varētu iedalīt trīs lielos posmos, kas saistīti ar Latvijas politisko un ekonomisko situāciju. Padomju Savienības laikā – 1972., 1976., 1980., 1984., 1988. gados – notikušie pasākumi bija Latvijas PSR Mākslinieku savienības organizēti kopā ar Maskavā esošo PSRS Mākslinieku savienību. Protams, ka lielo izstāžu tematika bija samērā brīva, tomēr politisko funkcionāru noteikta un uzraudzīta. Baltijas republiku tēlniecība eksponējās kopā ar Maskavas un Ļeņingradas tēlniekiem. Vēlāk uz kvadriennālēm bija uzaicinātas Kaukāza republikas, lai veicinātu mākslinieku apriņķi, draudzību un radošās diskusijas. Tamdēļ paralēli tēlniecības izstādēm, kas notika Rīgā, organizēja konferences, kurās apsprieda mākslas statusu, tēlniecības virzību un republiku mākslas atšķirības.

Otrs posms iezīmējas ar Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu, kad tēlniecības kvadriennāles turpina rīkot Latvijas Mākslinieku savienība, bet jau bez PSRS Mākslinieku savienības un Mākslas fonda finansiālā atbalsta un politiskā uzstādījuma. Šajā periodā notika 1992., 1996., 2000. gada pasākumi, kas, protams, bija salīdzinoši nelieli, bet saglabāja, nu jau brīvprātīgas, Baltijas valstu līdzdalības un Eiropas valstu klātbūtnes tradīciju.

Pēc 2000. gada, kad Latvijas Mākslinieku savienībai bija ļoti ierobežoti finansiālie līdzekļi, pasākuma organizēšanu pārņēma biedrība “Mākslas menedžmenta un informācijas centrs”. Biedrību vadīja divi jauni, radoši tēlnieki – Aigars Bikše un Kristaps Gulbis. Pateicoties viņu aktīvajam menedžmentam un Eiropas interesei par potenciālajām dalībvalstīm, “Tēlniecības kvadriennāle Rīga” 2004 EIROPAS TELPA ieguva papildus finansējumu no ES programmas “Kultūrai 2000” un bija iespējams organizēt patiešām ievērojamu pasākumu – ar 25 valstu un 60 mākslinieku dalību. Kopš 2012. gada kvadriennāles notiek Aigara Bikšes radošajā vadībā ar ļoti dažādu finanšu avotu atbalstu.

Iezīmējot šos, ik pa četriem gadiem notiekošos pasākumus, var izsekot Latvijas mākslas dzīves kultūras norisēm, izmaiņām tajās, gan idejiskā, gan finansiālā jomā, fiksēt tēlniecības nozares aktualitātes, kas pēdējos gados vairāk koncentrējas uz starptautisko, mazāk Latvijas vizuālās mākslas sfēru.

Dažas nostādnes un kolīzijas Latvijas vēstures pētniecībā trimdā

Dāvis BEITLERS

Latvijas Universitāte

Referātā akcentētas dažas būtiskas trimdas kultūrtelpas iezīmes, vispārēji ieskicējot to, kā latviešu trimdā pēc Otrā pasaules kara tika skatīta un pētīta Latvijas un latviešu nācijas vēsture un kā šo procesu ietekmēja gan pati nonākšana klaidā, tai skaitā svešuma apstākļi un pielāgošanās tiem, gan tādi subjektīvi faktori kā atsevišķu vēsturnieku un vēstures pētnieku intereses un šo interešu sazobe ar dažādu trimdas sabiedrības grupu interesēm, kā arī trimdas grāmatizdevēju idejiskie un saimnieciskie apsvērumi. Citiem vārdiem: ko, kā un kāpēc varēja vai vēlējās rakstīt rakstītāji, izdot izdevēji un lasīt lasītāji? Kā sarakstītais un izdotais atbalsojās trimdas publiskajā telpā un speciālistu – graduētu vēsturnieku un citu akadēmiski izglītoto vēstures pētnieku pulkā?

Aplūkojamo kultūrtelpu visā tās pastāvēšanas laikposmā – no 1944. līdz ~ 1991. gadam – raksturo salīdzinoši šaurs, dažos desmitos mērāms vadošo personību – pētnieku un izdevēju – loks, kas vienlaikus izrādījās gana plašs, lai trimdā ne tikai turpinātos zudušās Latvijas nacionālās historiogrāfijas tradīcijas, laika gaitā tās cauraužot ar jaunākajām Rietumu atziņām un pieejām vēstures un kultūrvēstures izgaismošanas jomā, bet arī veidotos idejiski un ideoloģiski gana krāsaina historiogrāfiskā mozaīka, daudzveidīgs vēstures izziņas piemēru klāsts pat vienas vēstures pētnieku paaudzes robežās, ne vien saplūstot kopainā dažādu paaudžu pētnieku veikumam.

Līdz šim aplūkojamā problēma Latvijas vēstures historiogrāfijā skatīta fragmentāri un izkliedēti, bet kā atsevišķa pētījuma vērts temats (vismaz izvērtā veidolā) nav uzlūkota ne reizi – nedz trimdas vēstures, nedz historiogrāfijas kontekstā; lieki piebilst, ka tiklab trimdas vēsture, kā latviskās idejiskās telpas veidošanās vēsture dažādos apstākļos ir gana nozīmīgs un allaž aktuāls pētniecības temats Latvijas vēstures zinātnē.

Valmieras cietums neatkarības kara laikā, 1919–1921*

Aiga BĒRZIŅA

Latvijas Universitāte

Personu izolācija – ieslodzījums kā soda forma un uzraudzības līdzeklis ir bijis svarīgs visās pastāvošajās iekārtās. Dibinot Latvijas Republiku, ieslodzījums bija viens no nozīmīgākajiem Latvijas Pagaidu valdības paņēmieniem, lai nodrošinātu valsts iekšējo drošību, kā arī sekmētu cīņu pret ārējiem ienaidniekiem, kas bija īpaši būtiski kara laikā. No 1919. gada vasaras līdz ar Latvijas Republikas pārvaldes un bruņoto spēku nostiprināšanos kādā reģionā Latvijas ieslodzījuma vietu sistēmas pārvaldes iestāde Galvenā cietumu valde (GCV) uzsāka Latvijas ieslodzījuma tīkla organizēšanu šajā teritorijā.

Viena no lielākajām Vidzemes ieslodzījuma vietām, kas bija nozīmīga ne tikai reģiona, bet gan visas valsts drošībai, bija Valmieras cietums. Valmieras cietuma piemērs ļauj konstatēt vispārīgās ieslodzījuma sistēmas organizēšanas principus un ar tiem saistītās problēmas valstī, piemēram, ieslodzījuma vietu pārpildītība, personāla komplektēšanas problēma, ieslodzīto apgāde u.c. un izsekot GCV lēmumiem un centieniem risināt nepilnības un uzlabot ieslodzīto stāvokli. Tāpat Valmieras cietuma izpēte Neatkarības kara laikā, kas sakrita ar laiku, kad Latvijas Republikā uzsāka nacionālas un demokrātiskas penitenciārās politikas izveidi, ļauj konkrētāk aplūkot atsevišķus politiskus lēmumus, kas vērsti uz ieslodzīto resocializāciju un ieslodzījuma vietu nozares ekonomiskās situācijas uzlabošanu, kas plašākā kontekstā iezīmē valsts izpratni par ieslodzījuma sodu un tiesību jomu jaunajā valstī un caur to organizēto sabiedrības kontroli tajā.

Iepriekš minēto jautājumu kompleksu papildina ieslodzīto sastāva analīze (daudzums, vecums, dzimums, ieslodzījuma veids u.c.) konkrētā cietumā, kas ļauj konstatēt gan vispārējās tendences valstī, gan izcelt atsevišķas reģiona īpatnības un sevišķus notikumus, piemēram, tā sauktā Valmieras komunistu lieta, kuru 1920. gada 21. decembrī izskatīja Kara tiesa un vairākiem notiesātajiem, tai skaitā nepilngadīgajiem, piesprieda nāvessodu.

Valmieras cietuma pētniecībai Neatkarības kara laikā izmantoti pārsvarā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva nublicētie dokumenti, konkrētāk, 3277. fonds “Valmieras cietums un darba nams, 1918–1940” un 3275. fonds “Kriminālpolitiskais departaments, 1918–1940”, kā arī līdzšinējie autores pētījumi un Kornēlija Veitmaņa un Jāņa Zelča pētījumi.

* Referāts sagatavots LU bāzes un snieguma finansējuma projekta Nr. AAP2016/B060 ietvaros.

Zemnieku sanāksmes (*Die Bauerntagungen*) – mērķis, saturs un nozīme vācu kolonistu dzīvē

Ivanda BĒRZIŅA
Latvijas Universitāte

Referāts “Zemnieku sanāksmes (*die Bauerntagungen*), to mērķis, saturs un nozīme vācu kolonistu dzīvē” analizē Vācbaltiešu Tautas apvienības paspārnē organizēto Zemnieku sanāksmju (turpmāk – Sanāksmes) galvenos dienas kārtības jautājumus un to nozīmi vācu kolonistu – zemnieku dzīves organizācijā Kurzemē kopš to uzsākšanas 1927. gadā līdz 1930. gadam.

Starpkaru periodā vācu kolonistiem šīs sanāksmes bija vienīgās kopā sanāksšanas iespējas, kas vienlaikus nodrošināja gan viņu savstarpējo saziņu un pieredzes apmaiņu, gan kopīgo problēmu aktualizēšanu vācbaltiešu sabiedrisko un politisko organizāciju priekšstāvjiem, kas arī tajās piedalījās.

Sanāksmju oficiālais mērķis bija kolonistu iekļaušana vācbaltiešu sabiedrībā, viņu arvien plašākā dalībā kopējo vācbaltiešu vadošo sabiedrisko organizāciju dzīvē un īstenotajos pasākumos, lai atturētu viņus no izceļošanas vai pārcelšanās uz pilsētu, lai uzturētu vāciešu kopienu laukos.

Faktiskais Sanāksmju uzdevums bija Vācbaltiešu Tautas apvienības (*Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft*) īstenotās politikas (pašfinansēšanas sistēmas, vēlēšanu) reprezentācija, t.sk. skaidru norāžu došana kolonistiem dažādu vācbaltiešu kopienu organizatorisko un politisko aktivitāšu sakarā. Kā būtiskākais darba kārtības punkts Sanāksmēs bija izvirzīts pašfinansējuma sistēmas (*die Selbstbesteuerung*) ieviešanas jautājums un kolonistu iesaistīšana kopējā maksājumu sistēmā.

Referātā, cita starpā, dots ieskats Zemnieku sanāksmē apskatāmo jautājumu saturā salīdzinājumā ar Vācbaltiešu darba centrāles izveidotās Kolonistu sekcijas (*die Kolonistensektion*) darbību, analizējot katras organizācijas mērķus, darbības formas, izskatāmo jautājumu loku un to darbības nozīmi kolonistu dzīves uzlabošanai un iekļaušanai vācbaltiešu kopienā. Galvenais izskatāmo jautājumu loks ietver kultūras, izglītības, garīgās aprūpes un finanšu sfēras.

Žurnālisti Spānijas pilsoņu karā: Latvijas kara korespondentu piemērs

Ginta Ieva BIKŠE
Latvijas Universitāte

Spānijas pilsoņu karš kā viens no nopietnākajiem konfliktiem Eiropā 20. gs. starpkaru posmā piesaistīja ievērojamu ārvalstu žurnālistu interesi, kuri, ņemot vērā arī abu karojošo pušu propagandu un ziņu aģentūrās saņemtās informācijas pretrunīgumu, devās uz Spāniju, lai sniegtu reportāžas par karadarbību un iedzīvotāju ikdienu, uzklausītu aculiecinieku stāstus un ļautu lasītājiem ārvalstīs gūt skaidrāku priekšstatu par norisēm Spānijā.

Visbiežāk ārvalstu žurnālisti uzturējās tikai vienā no karojošajām pusēm. Detalizētu pilsoņu kara norišu izklāstu un analīzi reportāžās no Spānijas sniedza arī laikraksta "Jaunākās Ziņas" kara korespondenti – Otto Zeltiņš (Goldfelds) un Georgs Timuška. 1936. gada septembra sākumā Spānijā no iepriekšējās reportāžu sniegšanas vietas Palestīnā ieradās O. Zeltiņš. Tā paša gada novembrī viņu nomainīja G. Timuška. Abi kara korespondenti reportāžas sniedza, uzturoties un vērojot situāciju, no Latvijas oficiāli neatzītās nacionālistu puses. Viņu darbs bija saistīts ar risku, jo gan O. Zeltiņš, gan G. Timuška nereti bija kauju norises vietās – Toledo O. Zeltiņam pāri lidojuši bumbvedēji, bet, par laimi, bumbas netrāpījušas tuvumā. Abu žurnālistu reportāžās iespējams nojaust viņu attieksmi pret karojošajām pusēm, turklāt viņu sniegtā informācija ļāva lasītājiem plašāk iepazīt arī spāņu tradīcijas, kultūras vērtības un uzzināt vairāk par pilsētām un apkārtni, kurā noritēja karadarbība.

Referāta mērķis ir analizēt Latvijas kara korespondentu darba specifiku un pieredzi Spānijas pilsoņu karā. Galveno avotu bāzi veido O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžas, kas publicētas preses izdevumos. Pētījumā galvenokārt izmantota ģenētiskā un salīdzinošā metode.

Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes frakcijas darbība 1991. gada janvārī

Anete EVERSONE
Latvijas Universitāte

Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes (LTF AP) frakcija 1990. gadā izvirzījās par vadošo politisko spēku Latvijas Republikā. Pētījumā raksturota LTF frakcijas ietekme Latvijas iekšpolitiskajos un ārpolitiskajos procesos. Tā kā LTF frakcijai piederēja balsu vairākums Augstākajā Padomē, tā noteica valdības sastāvu un prioritātes – iekšpolitikā, valsts saimniecībā un ārpolitikā. Frakcijas lielākā nozīme – lielākais politiskais spēks Latvijā un nozīmīgākais varas centrs attiecīgajā laikā.

Pētījumu pamatbāzi veido LNA LVA pieejamie npublicētie LTF dokumenti, kā galvenie pētījumā izmantoti LTF frakcijas sēžu protokoli 1991. gada janvārī. Dokumenti ir galvenais avots tēmas izpētei un ļauj analizēt notikumu norisi, vadoties pēc frakcijas darbības. Sēžu protokoli atspoguļo debates un viedokļus, kas ļauj izpētīt LTF frakcijas nostāju un lēmumus par politiskajiem procesiem iekšpolitikā, ārpolitikā un saimnieciskajos aspektos.

Latvijas Tautas frontes Augstākās Padomes frakcijas izpēte 1991. gada janvārī sniegtu ieguldījumu Trešās atmodas procesu izpētē, paplašinot skatījumu uz LTF frakcijas darbības nozīmi 20. gadsimta 90. gadu sākumā.

Vācbaltiešu nacionālās komitejas attiecības ar citiem politiskajiem spēkiem Latvijā 1918.–1919. gadā

Ilze GRŪBE

Latvijas Universitāte

Mērķis: Izpētīt savstarpējās politiskās attiecības starp vācbaltiešu nacionālo komiteju un citiem pētāmajā laika posmā aktuālajiem politiskiem spēkiem Latvijā un tās teritorijā (1918. gada novembris – 1919. gada aprīlis).

Laika posms līdz 1918. gada beigām Latvijas teritorijā bija ievērojami haotisks – tikko bija beidzies Pirmais pasaules karš, tiek radīta virkne valstiskuma modeļu, kuru izstrādē piedalās dažāda spektra politiskie spēki, t.sk. vācbaltiešu pārstāvētie, taču neviens no tiem nebija apstiprināts līdz pat 1918. gada 26. novembrim, kad Augusts Vinnigs – Vācijas ģenerālpilnvarotais Baltijas zemēs – nosūtīja ziņojumu Latvijas Pagaidu valdības vadītājam, ka Vācija ir gatava uz nenoteiktu laiku atzīt Latvijas valsts patstāvību, līdz Miera konference risinās šo jautājumu.

Līdz 1919. gada sākumam vērojami vācbaltiešu nacionālās komitejas centieni sadarboties ar Latvijas Pagaidu valdību valsts pārvaldes veidošanā. Starp vācbaltiešu konservatīvajiem un latviešu politiskajiem spēkiem valdīja ievērojama spriedze, jo apstiprinātais valstiskuma modelis bija ne tikai neizdevīgs vācbaltiešiem, bet arī radīja bailes par vācbaltiešu kultūras apdraudētību. Nozīmīgi ir tas, ka vācbaltieši sevi neapzinājās kā minoritāti, un koncepcija par zemākām tiesībām sabiedrībā un kultūrā, kā ierasts, šķita kas neiedomājams, pat progresīvāko vācbaltiešu partiju interešu lokā bija vismaz vienlīdzīgas tiesības.

Ir iespējams uzskatīt, ka 1919. gada 16. aprīļa apvērsums bija rezultāts daudziem neveiksmīgiem centieniem no vācbaltiešu puses iegūt šīs izvirzītās tiesības un šis notikums noslēdz pirmo posmu šo politisko spēku savstarpējā darbībā. Attiecīgi pēc apvērsuma izveidojas politisks haoss. Ņemot vērā valsts apvērsuma mēģinājumu, attiecības starp šiem spēkiem būtiski pasliktinājās un sadarbības iespējas bija ļoti apgrūtinātas, un tas pieprasīja kādas iekšējas pārmaiņas un attiecību izlīdzināšanu. Par pašu apvērsumu un tā iespējamo plānošanu trūkst avotu, taču pastāv dažādas šī notikuma interpretācijas un ir veikta analīze, kas palīdz izskaidrot apvērsuma iespējamās cēloņus un apstākļus.

Makašānu Salenieku kapulauks: apbedījumu veidi un hronoloģija

Baiba JANSONE

Latvijas Universitāte

Mērķis: Ar precizētas kapulauka hronoloģijas palīdzību, pārbaudīt F. Baloža un R. Šnores teoriju par kapulaukā esošo pāreju no apbedījumiem uzkalniņos ar akmeņu riņķi uz apbedījumiem akmeņu krāvumos.

Makašānu Salenieku kapulauks atrodas Rēzeknes novadā, Nautrēnu pagastā, netālu no Obromānu kapsētas un bijušajām Salenieku mājām. Kapulauks ir pilnībā izpētīts. Izrakumi tajā notikuši Franča Baloža (1926. gadā) un Raula Šnores (1932.–1933. un 1935. gadā) vadībā.

Kapulauks attiecināms uz agro dzelzs laikmetu. Tajā pārstāvēti gan apbedījumi uzkalniņos, gan apbedījumi akmeņu krāvumos – tarandās. Apbedījumus, kuri atrodas kapulaukos iespējams dalīt grupās pēc to uzbūves: uzkalniņi ar iespējamu akmeņu riņķi; uzkalniņi ar akmeņu rindām; uzkalniņi ar akmeņu kamerām; uzkalniņi ar grāvīti; uzkalniņi ar koka konstrukcijām.

Fr. Balodis un R. Šnore ir izteikuši teoriju, ka kapulaukā saskatāma attīstība no apbedījumiem uzkalniņos uz apbedījumiem akmeņu krāvumu kapulaukos. Publikācijas, kurās pieminēts kapulauks, neapskata kapulauku kopumā, bet pievēršas tikai uzkalniņiem, akmeņu krāvumiem vai kādai kapulauka senlietu grupai. Fr. Baloža un R. Šnores izteiktā teorija līdz šim nav apstiprināta vai noliegta.

Referātā tiek precizēta kapulauka hronoloģija. Tas darīts balstoties uz senlietu analogijām, kas atrastas citos šim laika posmam un pēc uzbūves līdzīgos kapulaukos. Tiek salīdzināti kapulaukā apbedītie indivīdi, kapu piedevas un kapu konstrukcijas.

Arheoloģiskā izpēte Avotiņu paleolīta apmetnē 2018. gadā

Mārcis KALNIŅŠ
Latvijas Universitāte

Lai arī gar Lielupes krastiem vairākās vietās ir atrasti savrupatradumi, kuri datējami ar paleolītu (10 500–9600 g. p.Kr.) un ir senākās liecības par cilvēku klātbūtni Zemgales reģionā, līdz 2018. gadam nebija izdevies lokalizēt nevienu pilnīgi drošu seno cilvēku apmetnes vietu.

Arheoloģiskajos izrakumos 2018. gada maijā pie Avotiņu mājām Vecsvirlaukas pagastā tika atrasta krama koncentrācijas vieta, kas līdzīga Salaspils Laukskolas apmetnē konstatētajām. Tas ļauj secināt, ka šajā savrupatradumu vietā, kura atklāta 1991. gadā un pirmo reizi pētīta 1993. gadā, vēlā paleolīta beigās tik tiešām ir atradusies seno mednieku apmetne. Tādējādi Avotiņu apmetne uzskatāma par otro droši zināmo paleolīta apmetni Latvijas teritorijā un senāko zināmo mednieku apmešanās vietu Rietumlatvijā.

Arheoloģisko izrakumu laikā, izpētot tikai daļu no koncentrācijas vietas, iegūti vairāk nekā 100 krama atradumi – šķīlas un to daļas, kodoli, bultu gali, griežņi, kasīkļi un nozīmīgs daudzums krama apstrādes pārpalikumu. Pēc krama apstrādes tehnoloģijas (kodolu un šķīlu tipa) šajā vietā ir apmetušies cilvēki, kuri piederīgi tā saucamajam Svidru kultūras kompleksam. Koncentrācijas vietā dominējošais bultu galu tips – vītollapas, ļauj precizēt, ka apmetnes iemītnieki pieskaitāmi tieši pie vēlā Svidru kultūras kompleksa. Līdzīgi bultu gali atrasti arī vairākās vietās gar Daugavas krastiem un lielākā skaitā apmetņu Lietuvas teritorijas, kur tie datēti – vēlā Driasa beigās un Preboriāla sākums, t.i., 10400–9800 g. p.Kr.

Izrakumu laikā līdztekus paleolīta atradumiem iegūtas liecības par cilvēku aktivitātēm Avotiņu apmetnē arī vēlākos periodos.

Daugavpils rūpnīcas “Elektroinstruments” vēsture Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils zonālā valsts arhīva dokumentos (1949–1954)

Sergejs KUZMINS
Daugavpils Universitāte

Pēc Otrā pasaules kara Latvijas teritorija nonāca PSRS kontrolē. Tika atsākts sovetizācijas process, kā ietvaros Latvijā tika īstenota “padomju industrializācija”, kas paredzēja lielo rūpniecības uzņēmumu celšanu un strādnieku pārceļošanu no citām Padomju Savienības teritorijām. 1945. gadā 22. martā Daugavpils pilsētas izpildkomitejā tika pieņemts lēmums par jaunu ražošanas uzņēmumu dibināšanu Daugavpilī.

Pēc padomju varas pārstāvju ieceres palielināt saražoto elektroinstrumentu daudzumu, 1949. gada 12. maijā tika dibināta rūpnīca “Elektroinstruments”. Ar laiku rūpnīcai paplašinoties, jau pēc 1970. gadā rūpnīca “Elektroinstruments” kļuva par vienu no lielākajiem uzņēmumiem Daugavpilī un Latvijā. “Elektroinstrumenta”, ka arī citu rūpnīcu, izveide ietekmēja jauno strādnieku ieplūdi Daugavpilī, tādējādi palielinot pilsētas iedzīvotāju skaitu.

Referāta ietvaros, balstoties uz Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils zonālā valsts arhīva 866. fonda “Akciju sabiedrība “DAUer”” materiāliem, tiks aplūkota rūpnīcas darbība, tās pirmajos piecos pastāvēšanas gados (1949–1954) – izveides process, uzņēmuma administrācijas un štata komplektēšana, jauno strādnieku apmācīšanās un dzīves vietas nodrošināšana, izgatavotā produkcija.

Referāta mērķis – apzināt esošā fonda pieejamo dokumentu klāstu, aplūkot un raksturot padomju rūpniecības uzņēmumu dibināšanas procesu un darbību, izmantojot rūpnīcas “Elektroinstruments” piemēru.

Arhitektoniskā izpēte objektu būvvēstures izziņas procesā

Artūrs LAPINŠ

Latvijas Mākslas akadēmija

Vēsturisku ēku būvvēstures izpēte veido relatīvi nelielu, bet būtisku pagātnes izziņas daļu. Arhīvos esošo materiālu apzināšana un to sasaiste ar konkrēta objekta apdzīvotību, pārbūves periodiem ir specifisks uzdevums, kura risināšanai līdztekus vēstures pārzināšanai nepieciešamas arhitekta, mākslas zinātnieka, etnogrāfa, būvniecības tehnologa, mērnika u.c. specialitāšu prasmes.

Arhitektoniskā izpēte kā objekta pētniecības metode veidojusies uz arheoloģiskās izpētes bāzes 19. gs. beigās Vācu Arheoloģijas institūta (*Deutsches Archaeologisches Institut*) organizētajos arheoloģiskajos izrakumos Austrumos. Latvijā šādas pieejas aizsākumi meklējami 1982. gadā, kad arhitekts Pēteris Blūms izveidoja arhitektoniskās izpētes grupu, kas turpina pastāvēt joprojām. Izpēte veikta desmitos vēsturisku objektu, kā arī organizētas vairākas apkopjošas izstādes. Diemžēl izpētes metodika līdz pat šim laikam nav apkopota un tās teorētiskā bāze noformulēta fragmentāri. Tādējādi arhitektoniskā izpēte kā metode joprojām atrodas ārpus Latvijas arhitektūras vēstures zinātniskās izpētes aprites.

Vēsturisku ēku arhitektoniskās izpētes metodoloģija balstās uz objekta apsekojuma dabā un detalizētas un analītiskas ēkas esošā stāvokļa fiksācijas. Tos tradicionāli uzmērījumu formā objektā sagatavo būvpētnieks ar arhitekta, vēsturnieka un mērnika prasmēm, kā arī vēsturisko materiālu un tehnoloģiju zināšanām. Fiksācijas procesā līdztekus objekta ģeometrijai tiek atzīmētas atsevišķu konstrukciju uzbūves un pārbūves īpatnības, dokumentēti izmantotie būvpaņēmieni un materiāli, kas ļauj izdarīt secinājumus par objekta veidošanās un pārbūves gaitu. Veicot zondāžas, līdzīgi kā arheoloģijā tiek atsegti apdares un mūrējuma slāņi, nereti konstatējot būtiskas atšķirības no it kā vispārzināmām mākslas vēstures paradigmām. Izpētes procesā vēsturisko avotu un morfoloģiskais materiāls tiek salīdzināts ar stratigrāfiskos atsegumos iegūtajiem datiem. Šāda pieeja ļauj papildināt arhīvu materiālos iztrūkstošo un gūt papildus ziņas par zudušiem vai pārveidotiem būvobjektiem vai to daļām, kā arī būvniecības un pārbūves procesiem. Arhitektoniskā izpēte ir būtiska kultūrvēsturiskā mantojuma izziņas procesa sastāvdaļa.

Attieksme pret garīgi slimajiem vācu okupācijas laikā Latvijā, 1941–1945: Liepājas slimnīcas psihiatriskās un nervu nodaļas piemērs

Anna NORVELE

Latvijas teritorijā psihiatrijas nozares uzplaukums sākās 19. gadsimta beigās, būtiski sasniegumi vērojami 20. gadsimta 20. un 30. gados. Liepājas slimnīcas psihiatriskās un nervu nodaļas attīstībā vērojamas līdzīgas tendences kā pārējā Latvijas teritorijā. Tā dibināta 1904. gadā kā neliela patversmes tipa iestāde, bet pēc plašiem pārbūves darbiem 30. gadu sākumā nodaļa spēja veikt gan savam laikam modernu ārstniecības darbu, gan zinātnisko darbību.

Sākoties Otrajam pasaules karam, nodaļa turpināja ierasto darbu, vienīgi kara un okupācijas sekas parādās vairāku pacientu – gan militārpersonu, gan civiliedzīvotāju – anamnēzēs. Atšķirībā no padomju varas, vācu militārās iestādes savus karavīrus nodaļā neievietoja, toties atsevišķos gadījumos izvērtēšanai turp nosūtīja cilvēkus, kas turēti aizdomās par sadarbošanos ar komunistiem.

Vācu okupācijas pirmajos mēnešos nodaļā tika ārstēti ebreju pacienti tāpat kā līdz tam. No personāla puses pret viņiem nebija novērojama sliktāka attieksme nekā pret citiem slimniekiem. Tikai 1941. gada 6. augustā “saskaņā ar slimnīcas atbrīvošanu no žīdu pacientiem” no nodaļas izrakstīti 8 ebreji. Par viņu tālāko likteni drošu ziņu nav.

1942. gada 22. oktobrī no nodaļas tika aizvesti un nošauti 39 pacienti. Pacientu sarakstus lika sastādīt nodaļas ārstiem, tāpēc personāls nojauta, ka tiek plānota šāda akcija. Par spīti aizliegumam par to runāt, atsevišķu pacientu tuvinieki tika slepus brīdināti un paspēja izņemt savus piederīgos no nodaļas. Kara laikā nodaļa savu darbību tādā apjomā un kvalitātē kā līdz 1942. gada oktobrim vairs neatjaunoja.

Otrais pasaules karš mainīja Liepājas slimnīcas psihiatriskās un nervu nodaļas attīstības gaitu. Lai gan personāls centās pasargāt un ārstēt visus savus pacientus, vācu okupācijas laikā nodaļa piedzīvoja vismaz divus traģiskus notikumus – ebreju pacientu izrakstīšanu un smagi slimo pacientu nošaušanu. Tas ietekmēja nodaļas darbu gan kara laikā, gan pēc tā.

Izmantotie avoti: LVVA, 2515. f. (Liepājas psihiatriskais dispansers), 1. apr. 63.–100. l.; LVVA, P-1023. f. (Iekšlietu ģenerāldirekcijas Veselības departaments), 1. apr. 5. l.

Krogu sociālā nozīme Vidzemes un Kurzemes guberņās 19. gadsimtā: skatuves mākslas piemērs

Jorens PLŪKSNIS

Līdz šim skatuves mākslās aspekts Vidzemes un Kurzemes provinces krogu vēstures kontekstā aplūkots fragmentāri, visbiežāk, kādas citas problēmas kontekstā. Nav vienotu viedokļu par skatuves mākslas aizsākumu krogos, taču pieļaujams, ka, it īpaši dziedāšanas un dejošanas publikas priekšā, aizsākumi rodami jau krogu dibināšanas pirmsākumos. Tomēr 19. gadsimta kontekstā, pieaugot iedzīvotāju labklājībai, izglītības līmenim u.tml., gan amatiermākslinieku, gan profesionāļu sniegti priekšnesumi kļuva ievērojami daudzveidīgāki, kas skaidrojams ar augošo pieprasījumu un konkurenci.

Jau kopš 19. gadsimta sākuma Kurzemes un Vidzemes krogos uzstājās ceļojoši burvju mākslinieki. Šo priekšnesumu iespaidā, sākot ar 19. gadsimta vidu, daudzviet veidojās vietējo iedzīvotāju veidotas amatiermākslinieku apvienības. Savukārt, it īpaši 19. gadsimta pēdējā ceturksnī par noteicošo skatuves mākslas veidu krogos kļuva nereti dažādu biedrību organizēti koru dziedājumi un amatierteātra izrādes. Par skatuves mākslas šūpuli provincē ilgstoši kalpoja krogs, kas skaidrojams ar apstākli, ka trūka publiski pieejamu telpu, un turklāt, krogos, kā minēts, pulcējās visu sabiedrības kārtu pārstāvji. Situācija krasi mainījās 19. gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā, kad paplašinājās biedrības namu celtniecība, kur turpmāk tika organizēti iepriekšminētie priekšnesumi, bet 1900. gada Krievijas spirta monopola likuma ietekmē, liela daļa krogu tika slēgta vai arī mainīja funkcijas un kļuva par alkoholisko dzērienu tirgotavām ar naktsmītnēm.

Darba izstrādē izmantoto avotu un literatūras pamatbāzi veido publicētie avoti (periodiskā prese), kā arī zinātniskā un uzziņu literatūra (monogrāfijas un apkopjoša rakstura darbi). Atbilde uz centrālo jautājumu tiks gūta, izmantojot vēsturiski salīdzinošo metodi, kas šajā gadījumā ir būtiska, analizējot skatuves mākslas attīstību un priekšnesumu raksturu Kurzemes un Vidzemes guberņu provinces krogos 19. gadsimta griezumā, it īpaši gadījumos, kad nepieciešams pārbaudīt iegūtās informācijas ticamības pakāpi, balstoties uz citiem, saturiski līdzīgiem informācijas avotiem. Darba izstrādē tiks izmantota arī vēsturiski ģenētiskā metode, tādējādi pētāmās problēmas attīstībā vadoties pēc konkrētiem parametriem, respektīvi, krogu sociālajiem un kultūras aspektiem pētāmajā laika periodā, kas veicinās pētāmās problēmas kvalitatīvo īpašību atsegšanu.

Kārļa Baltgaiļa (1893–1979) loma strēlnieku ikonogrāfijas attīstībā neatkarīgās Latvijas un padomju perioda mākslā

Anna PŪTELE

Latvijas Mākslas akadēmija

Kārlis Baltgailis (1893–1979) ir latviešu mākslinieks un skolotājs, kura daudzpusīgā personība un māksla piedzīvojusi dažādus pagrieziena punktus Latvijas vēsturē. Viņa dzīvi un radošo darbību spēcīgi ietekmēja Pirmā pasaules kara notikumi, īpaši pieredze latviešu strēlnieku pulkos Latvijas teritorijā un vēlāk arī Sibīrijā, kā arī klasiskā modernisma ienākšana Latvijas mākslā. Strēlnieku tēls ir Baltgaiļa akvareļu, temperas un eļļas darbu centrā, kas sakārtoti tematiskos ciklos.

21. gadsimta otrajā dekādē līdz ar Pirmā pasaules kara simtgadi aktualizējās kara tematikas pētniecība vēstures, mākslas un sabiedriskās dzīves kontekstos, kas sniedza daudzus ierosinājumus Baltgaiļa mākslas interpretācijas virzieniem. Kārļa Baltgaiļa personībai un radošajai darbībai pievērstā uzmanība gan visa viņa garā mūža laikā, gan arī pēc nāves ir bijusi visai viļņveidīga.

Neapsīkstoša interese par mākslinieku biedrības “Zaļā vārna” (1925–1939) aktivitātēm un vēlāk par Cēsu mākslinieku grupu 20. gs. 50. gadu otrajā pusē mijusies ar pilnīgiem klusuma periodiem un visbeidzot pieklusinātu atgriešanos tikko neatkarību atguvušās Latvijas preses lappusēs kā gandrīz nezināmam un neatzītam māksliniekam.

Kā klasiskā modernisma celmlaužu Jāzepa Grosvalda (1891–1920) un Jēkaba Kazaka (1895–1920) ideju tiešākais turpinātājs Kārlis Baltgailis batālās mākslas ainā kļuva par unikālu fenomenu, jo konsekventi turpināja agrīnā modernisma posmā aizsākto ikonogrāfisko un stilistisko līniju visas savas radošās darbības laikā. 1944. gadā Otrā pasaules kara beigās Baltgaiļa dzīvoklī un darbnīcā Jelgavā izcēlās ugunsgrēks, kur starp krāsmatām pazuda neskaitāmi zīmējumi, gleznas, skices un arhīva materiāli. Tāpēc kopš 20. gs. 50. gadiem Baltgailis daļēji atjaunoja zudušos darbus. Lai gan šajā periodā mākslinieks neizmantoja tā saukto “sarkano strēlnieku” ikonogrāfiju, viņa radītie tēli kļuva par iedvesmas avotu daudziem no jaunās paaudzes padomju laika māksliniekiem, skarbā stila pārstāvjiem, kuri savos darbos apvienoja ideoloģijas prasības un nacionālistiskas ievirzes.

Nacionālo partizānu darbība Ziemeļrietumvidzemē (1944–1952)

Reinis RATNIEKS
Latvijas Universitāte

Nacionālo partizānu cīņas bija viena no redzamākajām parādībām Latvijā pēc Otrā pasaules kara, kas bija PSRS veiktās okupācijas un piekoptās politikas rezultāts. Gandrīz visā valsts teritorijā līdz ar padomju reokupāciju sākās bruņotu pretošanās grupu veidošanās, kas pēckara periodā bija ievērojama problēma okupācijas režīmam. Latvijā darbojās aptuveni 12 000 nacionālie partizāni, taču divas–trīs reizes lielāks skaits iedzīvotāju sniedza atbalstu nacionālajiem partizāniem, kas norāda uz partizānu cīņu nozīmību Latvijas vēsturē.

Referātā aplūkota Valmieras apriņķa (pēc teritoriāli administratīvā dalījuma līdz 1947. gadam) ziemeļrietumu daļa, kura līdz šim historiogrāfijā gandrīz nav skatīta. Ņemot vērā nelielo pētījumu skaitu par nacionālo partizānu darbību Latvijā, šī teritorija izvēlēta nacionālo partizānu vēstures ainu paplašināšanai. Referāta mērķis ir raksturot galvenos nacionālās bruņotās pretošanās grupu izveidošanās, darbības un sagrāves aspektus Ziemeļrietumvidzemē.

Izpētes rezultātā secināts, ka Ziemeļrietumvidzemē neizveidojās plaša un aktīva bruņotā pretestība PSRS režīmam. Nelielās partizānu grupas lielākoties “dzīvoja klusi”, gaidot Rietumvalstu militāro intervenci Baltijas valstīs. Dažu aktīvo grupu darbība lielākoties bija vērsta uz atsevišķu padomju aktīvistu sodīšanu un iznīcināšanu, kam bija psiholoģisks efekts uz vietējiem okupācijas režīma darbiniekiem, taču tā būtiski neietekmēja režīma civilpārvaldes aparāta, kā arī represīvo struktūru veidošanos un darbību Ziemeļrietumvidzemē. Salīdzinoši mazā partizānu kustība šajā reģionā tika gandrīz iznīcināta līdz 1949. gadam un 25. marta deportācijas tikpat kā nestiprināja bruņoto pretošanos.

Valmieras vēsture viduslaiku dokumentos

Liene ROKPELNE

Valmiera ir viena no senākajām Latvijas pilsētām, kam argumentējami būtiska loma saskatāma Livonijas pētniecībā. Tomēr Valmieras pilsētas vēsture viduslaiku kontekstā, izņemot arheoloģiskos pētījumus, pētīta maz. Vērtējot publikācijas, konstatējams, ka tajās tiek atkārtota informācija par procesiem Valmierā, kas sniedz vai nu vispārīgas kontekstuālas norādes, vai atsevišķas fragmentāras ziņas, balstoties uz rakstītajiem avotiem. Šāda situācija rada spekulācijas, vispārinājumus, kas turpina patstāvīgu dzīvi, ceļojot no vienas publikācijas un nākamo, dažkārt pat bez precīzas atsauces. Tas liek uzdot jautājumu par informācijas pirmavotu un izteikto apgalvojumu pamatotību. No otras puses vēsturnieku vidē cirkulē mīts, ka viduslaiku mazo Livonijas pilsētu vēsture netiek pētīta, vai ka to vispār nav iespējams dziļāk izpētīt avotu nepietiekamības dēļ.

Referātā tiks raksturota esošā situācija un analizēti vēstures avoti, kas plaši izmantoti aprakstos par Valmieru viduslaikos. Vienlaikus autore piedāvā risinājumus avotu bāzes paplašināšanai, kas spētu rast atbildes ne tikai lokāli, bet vienlaikus saskatīt saikni ar citām pilsētām kā Limbaži, Cēsis u.c., kā arī izdarīt secinājumus par procesiem Livonijā vai, piemēram, Hanzas savienībā kopumā.

Publiskas personas darbība kā laikmeta liecība: Alfrēds Vinters vēsturnieku tekstos

Alberts ROKPELNIS

Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija

Komponista un dziesminieka Alfrēda Vintera (1908–1976) kā sabiedrībā atpazīstamas personības darbība izmantota kā piemērs ne tikai mūsdienu preses publikācijās, bet nereti arī plašākos profesionālos Latvijas vēstures pētījumos.

Problēmu rada apstākļi, ka Vintera darbība parasti apskatīta tikai noteikta laikmeta vai ideoloģijas kontekstā, bet par mākslinieka personību, viņa darbības un rīcības iemesliem plašākā kontekstā ārpus nospraustā hronoloģiskā ietvara dziļāka biogrāfiska ekspertīze parasti netiek veikta. Laikā no 20. gs. 30. līdz 70. gadiem viņam izdevās darboties un saglabāt nosacītu popularitāti dažādu režīmu ideoloģiju ēnā.

Kāpēc Vinters ir izdevīgs piemērs, bet ne izpētes objekts? Vai tāpēc, ka viņu atpazīst plašā auditorijā, un viņa atstātais mūzikas mantojums turpina pastāvēt sadzīves mūzikā? Būtiski, ka, izmantojot Vinteru tikai kā piemēru, dažkārt tiek pieļautas biogrāfisku faktu kļūdas, kas publicistikā klejo jau kopš 20. gs. 30. gadiem. Piemēram, Vintera kapelas mainīgie nosaukumi (3 Vinteri, 5 Vinteri), kas norāda nevis uz kapelas mūziķu radniecību, bet skaitu. Ar uzvārdu Vinters kapelā vienmēr bijis tikai viens cilvēks. Citā gadījumā problēmu rada Vintera darbības izklāstā izmantotie vēstures avoti. Analizējot publicētos pētījumus, konstatējams, ka gadījumos, kad izmantota tikai kāda atsevišķa avotu grupa, var rasties elementāras biogrāfisku faktu kļūdas, jo analizētie dokumenti vienkārši par tiem neliecina.

Referātā, kas tikai nosacīti pretendē uz historiogrāfisku pieeju, tiks analizēti vairāki piemēri no pētījumiem, kuros Vintera personība demonstrēta vēsturiskā kontekstā noteiktā lika periodā. Salīdzinot preses materiālus un arhīvu dokumentus korelācijā ar publicētajos darbos paustajām nostādnēm, prezentācijā tiks precizēti vairāki biogrāfiski fakti, norādīti Vintera personības kā laikmeta raksturotāja gadījumi publikācijās, kā arī iztirzāti varbūtējie iemesli tam, kāpēc Vintera personība kalpo kā izdevīgs piemērs vēsturisko kontekstu skaidrojumos.

“Japončika banda”: apsūdzēto personu sociālais portrets

Kaspars STRODS

Daugavpils Universitāte

Pēc Neatkarības kara beigām Latvijas teritorijā pakāpeniski notika ikdienas dzīves normalizācijas process. Tomēr dažādu sociālekonomisku problēmu iespaidā vairākos Latvijas reģionos 20. gs. 20. gadu pirmajā pusē saglabājās augsts noziedzības līmenis. Šajā laika periodā izveidojās vairākas bandas, kuras laupīja un nogalināja vairāku Latvijas apdzīvoto vietu iedzīvotājus. Viens no ievērojamākajiem šāda veida noziedzīgiem grupējumiem izveidojās Latgalē – “Japončika banda”, kuras prettiesiskās darbības rezultātā cieta vairāki civiliedzīvotāji.

Ziņojuma mērķis ir, izmantojot Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamos materiālus, raksturot bandas dalībnieku sociālos portretus.

Kopējais un atšķirīgais atturības biedrību darbībā starp latviešiem un igauņiem Vidzemes guberņā (1889–1914)

Guntis VĀVERIS

Latvijas Universitāte

Kopš 19. gadsimta beigām atturības kustība, galvenokārt Ziemeļamerikā un protestantu zemēs Eiropā, kļuva par vienu no pirmajām globālajām sociālajām reformu kustībām. Atturības kustības idejas nodrošināja platformu rast atbildi būtiskam sociālam jautājumam, proti, kādas ir un kādām jābūt indivīda un nācijas attiecībām ar alkoholu un tā lietošanas ieražām. Latviešu un igauņu nāciju veidošanās kontekstā par atturības ideju lietderību tika spriests jau Apgaismības ideju ietekmē, bet līdz pat 19. gadsimta 80. gadu beigām starp abām nācijām atturības biedrības netika izveidotas.

Vistiešāk jauno ideju klātesamība izpaudās brīvprātīgu atturības biedrību dibināšanā. No vienas puses – atturības biedrības bija rādītājs tam, ka sabiedrība apzinājās alkohola lietošanu kā sociālu problēmu, bet otras puses – jāņem arī ārēji ietekmējošie apstākļi, kas tad sabiedrībām lika pievērst uzmanību un paust attieksmi pret atturības idejām.

Abu nāciju intelīģencei, ņemot vērā esošas sociālpolitiskās reālijas un ideju globālo izplatību, bija jāformulē un jāpauž attieksme pret alkohola klātbūtni sabiedrībā. Dažādu sociālu un kultūrvēsturisku iemeslu dēļ atturības kustības tālākā ietekme kopš pirmo atturības biedrību izveides latviešiem un igauņiem bija atšķirīga.

Vidzemes guberņā latvieši un igauņi bija divas lielākās etniskās grupas, tādēļ arī referātā izvēlēts salīdzināt latviešu un igauņu atturības kustības darbības formas un sociālās vides ietekmi.

Kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšana un attīstība – vai pretruna?

Vineta VINTERE,

Latvijas Kultūras akadēmija

Eiropas kultūras mantojuma gads ir rosinājis plašu sabiedrības interesi par kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmi un tā daudzveidīgās izmantošanas iespējām mūsdienās. Mūsdienu ekonomiskā situācija, dzīvesveids un dzīves vide ir radījuši neatgriezeniskas izmaiņas kultūras mantojuma izmantošanā tam sākotnēji paredzētajā veidā. Sabiedrības un atbildīgo institūciju attieksmes izmaiņas laika gaitā: kultūrvēsturiskā mantojuma objekta vērtības noliegšana, ignorance, aizmirstāna, vērtības atkal apzināšanās, izzināšana un izmantošana, reaģējot uz sava laikmeta apstākļiem un sociālajām, ekonomiskajām vajadzībām, iekļaušana atbildīgo institūciju attīstības plānos. Sabiedrības garīgā saikne, piederības sajūta un identificēšanās ar kultūras mantojuma objektu/procesu. Vietējo pašvaldību un sabiedrības iespējas aktīvi iesaistīties kultūras mantojuma izpētē, uzlabošanā, izmantošanā.

Piemēri par kultūras mantojuma ietekmi mākslas, ekonomikas, pašvaldību attīstības procesos Eiropā un Latvijā, koncentrējoties uz problemātikas iezīmēšanu reģionos un vietējās pašvaldībās.

Kultūras koncepti gleznotāja Voldemāra Irbes brošūrās (1924–1929)

Ilze ZELTIŅA
Daugavpils Universitāte

Gleznotājs Voldemārs Irbe jeb “baskājis Irbīte” – savādnieks, ekscentriķis un “autsaiders” blakus Kārlim Padegam ir viena no nozīmīgākajām 20. gs. 20.–30. gadu Rīgas urbānajām leģendām. Irbīte, kā jau īsts klasiķis, patiesu pēcnāves atzinību guvis ar 2015. gadā izdoto Valdas Knāviņas monogrāfiju “Voldemārs Irbe”, kas bez Irbes autobiogrāfiskā darba “Iz manas dzīves”, laikabiedru atmiņām un dažiem rakstiem, ir otrais, taču visaptverošākais mēģinājums aizpildīt “tukšumu” Latvijas mākslas vēsturē. Tieši savulaik iegūtais “autsaidera” statuss kavējis gan Irbes iederību 20. gs. 20.–30. gadu mākslinieku vidū, gan to publikāciju un pētījumu trūkumu, kas vērojams šodien.

Savas dzīves laikā Irbe bijis pazīstams kā gleznotājs, tomēr lielāku slavu, pat neslavu un baumas par mākslinieka psihisko veselību, radījis viņa ārējais izskats un dzīvesveids – garie, pinkainie mati, higiēnas normu neievērošana, pārvietošanās ar basām kājām cauru gadu utt. Gluži vai mītiskais “autsaidera” Irbes tēls tiecis konstruēts, pateicoties preses publikācijām un laikabiedriem, kuri Irbi bieži vien nav pazinuši personīgi, tāpēc grūti atrast robežu starp patieso mākslinieka būtību un leģendām.

Paralēli mākslinieka pamatnodarbei – gleznošanai, V. Irbe rakstījis neliela izmēra, žanriski grūti definējamus sacerējumus, kurus publicējis brošūru formātā. Publicētās brošūras zinātniskajā diskursā tikušas vērtētas kā nenozīmīgs izpētes avots, piemēram, “[..] publicēja panaīva satura brošūras par dažādiem filozofiskiem un morāliem jautājumiem”. 2002. gadā izdotajā darbā “Latviešu mākslinieku teorētiskie raksti un manifesti” nav iekļauts neviens Irbes teorētiskais apcerējums. Jau minētais “tukšums” mākslas vēsturē, nenopietnā un neskaidri veidotā attieksme par mākslinieku, liek pievērsties neskartajai Irbes daiļradei – izdotajām brošūrām.

Laika posmā no 1924. gada līdz 1929. gadam Irbe publicējis vairāk nekā 20 darbus – priekšlasījumus un apceres par dažādiem tolaik aktuāliem kultūras konceptiem (ļauņums, skaistums, patiesums u.c.). Brošūras skaidri reprezentē tā laika sabiedrību interesējošos jautājumus, kā arī atspoguļo 20. gs. 20.–30. gadu Rīgas sabiedrības diskusiju kultūru. Referātā izmantotas 16 brošūras, kas publicētas laikā no 1924.–1929. gadam (izdošanas gads nosakāms tikai aptuveni).

Referāta mērķis ir atklāt V. Irbes savrupo personību laikmeta kontekstā, atklāt paralēles starp mākslinieka individuālo pieredzi un pētāmajām brošūrām, kā arī noteikt un strukturēt tajās aplūkotos kultūras konceptus. Referāta hronoloģiskās robežas – 20. gs. 20.–30. gadi.